HİCRET
(göç)

Hicret kelimesinin kökü olan hecr ve hicrandan türeyen kelimeler Kur'an'da 20'ye yakın yerde geçer. Hecr, kişinin başkalarından farklı oluşu, ayrılık, ayrılma anlamlarındadır. Hicret ise kişi veya kişilerin şahıs veya mekânlardan göç yoluyla ayrılmalarına denir ve Kur'an'da bu anlamda kullanılmıştır. Râgıb Isfahanî'nin de ifade ettiği gibi, hecr kelimesinin sergilediği farklı olma ve ayrılma, bedenle olabileceği gibi, lisan ve kalp yoluyla da olabilir. Nitekim Kur'an'ın hicretle kastettiği göç, sadece bedensel değildir; kalbi Allah dışındaki şeylerden ayırıp Yaratıcı'ya yönelmek anlamında da kullanılmaktadır. Kur'an buna Allah'a hicret veya Allah yolunda hicret demektedir, {bk. 29/26)

Tasavvufta hicret, bedensel göçten çok, kalbin Allah'a yöneltilmesi anlamında kullanılır. Bu yüzdendir ki sûfîler, Allah'a varış eğitimi olan seyrusulükU hicret diye de anarlar.

Hz. Peygamber'in hayatında en önemli olaylardan biri olan Mekke'den Medine'ye göç de bir hicrettir ve genelde hicret denince bu olay akla gelmektedir. Âli İmran 195, Tevbe 100, Haşr 91. ayetler işte bu son anlamda hicreti anlatır. İslam Peygamberi ve onun iman arkadaşları, Mekke şirk oligarşisinin zulüm ve baskıları yüzünden bu anlamdaki hicrete üç kez başvurdular. Bunların ilk ikisi Habeşistan'a, üçüncüsü ve en büyüğü de Medine'ye olmuştur.

Kutsal değerlerin tehlikeye düştüğü sırada, sırf bedensel gayelerle toprağa bağlılığı sürdürmek Kur'an'ın kabullerine aykırıdır. Vatan, ancak bu değerlerle birlikte kutsaldır. Bu değerlerden koparılmış kuru bir toprak parçası 'kutsal belde' anlamında vatan değildir. Toprağın kutsal belde olmaktan çıkışı halinde Kur'an, 'Allah'ın geniş yeryüzü'nün herhangi bir yerini barın-

maya daha uygun görmektedir. Bunun aksini savunarak, belirli bir toprak üzerinde ısrar edenler kınanmaktadır. Böyle bir ısrar yani hicretten kaçış, kötülüklerde ısrara benzer.

İster gönülde, ister bedende olsun, hicret daha iyiye bir yükseliş, daha güzele ulaşmak için bir koşuştur. İman erleri sürekli yürüyüşte sükûn bulurlar. Durmak onları öldürür. Mümin, her an hicret halindedir. Bu bazen beldeden beldeye, bazen iç âlemin bir menzilinden öteki menziline olur. Bu anlamda bütün hayat, Andre Gide'in güzel ifadesiyle "bir uzun yolculuktur." (Gide, *Porte Etroite,* 51) Bu hicretin özünde, dış sebebi ne olursa olsun, iradeye bağlı bir uzaklaşma vardır. (Boisard, *UHumanism de I'lslam,* 45) Bu, "her an yeni bir oluşta" oluşun (55/29) yaşanmasıdır. Demek ki, hicret sadece sosyolojik değil, aynı zamanda psikolojik bir imkân değişikliğidir.

Yeryüzünde sürekli dolaşma, Kur'an'ın sık sık tekrarladığı emirlerden biridir. İç âlemde yapılacak hicretlere engel hale gelen topraklarda yapılacak tek hicret oraları terk etmektir. İnsanoğlunun gönül seyrini, iç hicretini engelleyen zulmün varlığından kaynaklanan hicret zorunluluğunu, tarih boyunca hiçbir maddî doygunluk safdışı bırakamamış ve insanoğlu, ilk günden beri zulüm ve zalimin mevcut olduğu yerden kaçmış yani hicret etmiştir. Kur'an, hicretten söz ederken şöyle sesleniyor:

"îman edenlerle Allah yolunda hicret edip savaşanlar Allah'ın rahmetini umacak olanlardır. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir." (Bakara, 218)

"Allah yolunda hicret eden, yeryüzünde gidecek-barınacak bir yer de bulur, genişlik de bulur. Kim evinden Allah'a ve onun peygamberine hicret etmek üzre çıkıp da sonra kendisine ölüm gelirse onun mükâfatı Allah'ın üzerine borç olmuştur..." (Nisa, 100)

"iman edenlerin, hicret edenlerin, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanların Allah katında derecesi çok büyüktür. Dünya ve ahiret kurtuluşuna erenler de işte onlardır." (Tevbe, 20)

"Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenleri biz, dünyada elbette güzel bir şekilde yerleştiririz. Ahiret mükâfatı ise elbette daha büyüktür..." (Hac, 58)

ilk Müslümanlar, müşrik zulmünden kurtulmak için Mekke'yi, doğup büyüdükleri beldeyi terk etmeye başladılar. Aldıkları emir gereği Habeşistan'a göçtüler. İlk grubun gidişine 'Habeşistan'a İlk Hicret', ikinci grubun gidişine 'Habeşistan'a İkinci Hicret' dendi. Peygamberliğin beşinci yılında gerçekleşen bu hicretlerde ilk kafile 11 erkek, 4 kadından oluşuyordu. Sonradan gidenlerle bu rakam 82'ye ulaştı.

Bu ilk hicretlerin gerekçesini ve biraz da şeklini Peygamberimizin hanımlarından Ümmü Seleme'den dinleyelim: "Mekke bize dar gelmeye başlamıştı. Peygamber'in arkadaştan, işkenceye maruz bırakılıyor, türlü türlü ezalara uğratılıyorlardı. Dinleri yüzünden karşılaşmadıktan zorluk kalmamıştı. Bütün bunlar olurken Tanrı Elçisi, ashabının bu ıstıraplarına son vermeye muktedir olamıyordu. Nihayet 'Habeşistan'da, ülkesinde zulme yer olmayan bir hükümdar vardır, onun yurduna hicret edin, Allah sizi bu zor durumdan kurtaracaktır' buyurdu. Bu emir üzerine biz, ayrı ayn yollardan göçe başladık. Habeşistan'a ulaşınca toplanacaktık ve oraya varınca toplandık. Hayırlı bir yurda, hayırlı komşulara kavuşmuştuk. Emniyette idik. Zulüm korkusu yoktu..." (bk. İbn İshak, *Megâzî,* paragraf: 281-323; İbn Sa'd, ***Tabakaat,*** 1/203-210) Habeş hükümdarı Necaşî, ayrıntılarına burada giremeyeceğimiz bir konukseverlik gösterdi Müslümanlara. Ve Mekkeli müşriklerin, Müslümanların iadesine ilişkin isteklerini reddetti. O'nun bu davranışı Müslüman kamu vicdanında her zaman yaşayan saygı dolu bir hatıra bırakmıştır. Burada iki anekdota işaretle yetineceğiz:

Habeş hicretinden sonraki zamanlarda bir gün, Hz. Muhammed arkadaşlarını toplayıp saf bağlattı ve dört tekbir alıp bir cenaze namazı kıldı. Bunu kimin için kıldığı sorulduğunda şu cevabı verdi: "Kardeşiniz Necaşî için kıldım; o, bugün öldü."

Peygamber eşi Âişe'nin şu sözü de Necâşî'nin Müslüman vicdanlarda nasıl bir saygıya konu olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir. "Necâşî'nin kabrinde sürekli nur görülürdü."

Ayrıntılarına burada giremeyeceğimiz olaylar ve gelişmelerden sonra, Hz. Muhammed büyük hicret emrini aldı. Medine'ye hicret... İnsanlık tarihinin en büyük olaylanndan biri sergilendi ve Medine, Mekkeli mümin muhacirlere 'yurt ve iman evi' oluverdi. (Haşr, 7)

Hicretten kaynaklanan en önemli kavramlar ve Hicret'in en dikkate değer olayları, Medine'ye hicretin hemen ardından vücut bulmuştur.

İnkılapların en büyük rolleri, kavramları değiştirmelerinde görülür. İnsanın şuur derinliklerini ilgilendiren kavramları değiştirmekse inkılabın en çetin işidir. Hicret, en çetin, en zorlu inkılabın en zor bir devresinde insanlığın en köklü kavramlarını temelinden değiştiriyordu. Bu, bir bakıma insanlığın yeniden kuruluşuydu.

Hicret, insanlık tarihinin o güne kadar tanıdığı kardeşlik kavramını değiştiriyordu. Hz. Muhammed, kana bağlı kardeşliğin çağlar süren saltanatını yıkarak yerine fikre, duyguya ve iman birliğine dayanan, gönüldaşlıktan beslenen kardeşliği koymuştu.

Kur'an-ı Kerim'in aynı zamanda hukuksal norm karakteri taşıyan ifadeleri günlük hayata kazandırılmış ve bizzat Kur'an'ın tebliğcisi eliyle her Medineli, bir Mekkeli muhacirle kardeş ilan edilmiştir. Bu sessiz ve ruhtan ruha işleyen inkılap, bizce, insanlığın tekâmül aşamalarında en ileri noktalardan biridir. Durumu, bir Müslüman bilgininin birkaç cümlesiyle biraz daha aydınlatalım:

"Muhacirlerden bir kısmı Medine'de kendilerini tanıyanlar nezdinde derhal misafir edildiler, fakat pek tabii ki hepsi aynı durumda değildiler. Hz. Peygamber Mekkeli ve Medineli bütün aile reislerini içine alan büyük bir meclis topladı ve muhacirlerin tekrar hayata intibak ettirilmesini kolaylaştırmak için onlara somut, basit ve tesirli bir hal çaresi teklif ederek onları samimi bir işbirliğine davet etti. Buna göre Medineli ailelerden her birinin reisi, Mekkeli bir aileyi yanına alacaktı. Birlikte yaşayan iki kardeş, birlikte çalışacaklar, kazançlarını bölüşeceklerdi. Bu manevî kardeşlik, tarafların birbirlerine vâris olmasına kadar gidiyordu. Herkes mutabık kaldı ve Hz. Peygamber hemen bazı Mekkelileri aynı sayıda Medinelilerle kardeş yaptı. Yeni evlere nakiller umumiyetle gayet dostane oldu. Mesela Hz. Ömer'in bildirdiğine göre, kendisi manevî kardeşiyle zamanlarını şöylece paylaşırlardı: Bir gün hurmaların yetiştirilmesinde biri çalışıyor, diğeri Hz. Peygamberin yanına gidiyor ve ertesi gün çalışma sırası diğerine geliyordu ve akşam herkes yaptığı işi veya öğrendiğini anlatıyordu. Abdurrahman bin Avf ın durumunun ilgi

çekici başka bir yönü var: Manevî kardeşi ona diyor ki, 'İşte bütün mülküm! Yansını sana veriyorum, iki eşim var, tercih edeceğin biriyle evlenebilmen için onu boşuyorum.' Abdurrahman bunu kabul etmedi ve manevî kardeşinden sadece pazarın yolunu sorup alışverişe başladı..."

"Bu kardeşleştirme yakın bir zamanda beklenmeyen bir şekilde faydalı oldu. Askerî seferler esnasında Hz. Peygamber iki manevî kardeşten birisini ordusuna alıyor, diğeri evde kalarak iki ailenin yükünü üstleniyordu." (Muhammed Hamidullah; *İslam Peygamberi,* 1/113-117)

Hicretteki bu uygulama, sonraki zamanlarda sosyal adalet içeriği ağır basan Kur'an ayetlerinin yorumlarında temel hareket noktası olacaktır. Tasavvuftaki, fütüvvet, ahilik kavramlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna öngelen günlerin Abdallar hareket ve zihniyeti Hicret'in getirdiği ruhun ürünleridir. Hatta, tasavvuf literatüründe, fütüvvetin tanımı Hicret'le ilişkilendirilmiş tir.

Tasavvuf terminolojisinin üstadlanndan biri olan Şihabuddin Sühreverdî (ölm. 632/ 1254), ünlü eseri *Avârifu'l-Maarifte* fütüvveti, Hicret sırasında yaşanan îsar (başkalarının mutluluğunu kendi çıkarına tercih, bk. burada, îsar mad.) ahlakının bir belirişi olarak görüyor. Ebu'l-Hasan el-Bûşencî ise şöyle diyor: "Fütüvvet, Allah'ın Ensâr'da övdüğü vasıflardan ibarettir." (Sühreverdî, Avârif, bab: 30).

Bizce, Hicret mimarisinde en büyük yer, göçten çok, göçü izleyen günlerde Mekkeli ve Medineli Müslümanlar arasındaki dostluk ilişkisinindir. Kur'an-ı Kerim'in getirdiği mesajın ruhu olan sosyal adalet ve sosyal demokrasiyi biz burada görüyoruz. Yine burada insanla insan diyaloguna hâkim olması gereken özü buluyoruz.

Şimdi, Hicret'teki bu 'en büyük olay'ı anlatan ve îsar terimine kaynak olan Kur'an ayetine bakabiliriz.

"Onlardan önce yurda konmuş ve imana sarılmış olanlar, kendilerine hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden ötürü göğüslerinde bir ihtiyaç duymazlar. Kendilerinin ihtiyaçları olsa bile, ötekileri kendi nefslerine tercih ederler. Nefsinin cimriliğinden/doymazlığından korunanlar, kurtuluşa erenlerin ta kendileridir." (Haşr, 9)

İbn Abbas'ı dinleyelim: "Benî Nadîr gazasından sonra Tanrı Elçisi, Medine'nin yerli halkı olan Ensar'a hitaben şöyle dedi: 'Dilerseniz mallarınızı, meskenlerinizi Muhacirlerle bölüşür, şu ganimete de onlan ortak edersiniz. Ve dilerseniz mallarınız, meskenleriniz sizin olduğu gibi ganimetten de onlara pay vermezsiniz.' Ensar'ın buna cevabı şu oldu: 'Vereceğiz, ey Tann Elçisi! Mallarımızı ve konutlarımızı onlarla paylaşacağımız gibi bu ganimetin hepsini, elimizi sürmeden onlara teslim edeceğiz.' Bunun üzerine Kur'an'ın yukarıdaki ayeti indi."

Radikal toplumculuğun öncüsü olan sahabî Ebu Zer'in devrim niteliğindeki mücadelesinde bu Hicret ruhunun yansımasına tanık oluyoruz. Ne yazık ki, bu yansıma, Emevî zorbaları tarafından boğulmuş, Ebu Zer susturulmuş, mesajın üstü örtülmüş ve Kur'an'ın bu ruhu unutturulmuştur. Bu ruh, Hicrî üç ve dördüncü yüzyıllarda ortaya çıkan Zenc ve Karmat hareketleri gibi toplumcu hareketler de kader belirleyici olamadan egemen Arapçı güç tarafından etkisiz hale getirilmiştir. Bu konuda ayrıntılar için bizim *'Hallâc-ı Mansûr'* ve *'Ebu Zer'* adlı eserlerimize bakılabilir.

Bütün medeniyetler kuruluş ve yükseliş devirlerinde buna yakın bir fedakârlık ve kardeşlik devresi geçirmişlerdir. Bu bir yaradılış ve varlık kanunudur. Türk tarihi de buna tanıktır, Osmanlı'nın kuruluş devrinde dervişlerin böyle bir hayatı yaşayarak gösterdikleri fedakârlık ve gayret cihan imparatorluğunun çekirdeğini teşkil etmiştir. Ömer Lütfı Barkan şöyle temas ediyor bu noktaya: "Kolonizatör Türk dervişlerinin kuruluş devrindeki büyük rollerini izah ederken şu noktaya da temas etmek icap eder: Birçok dervişin komünist bir hayat yaşamak için bir araya toplandıklarını ve beraber yemenin ve böyle müşterek bir hayat sürmenin zevklerini tercih ettiklerini kabul etmeliyiz. Bundan başka, son zamanlarda Rumeli'nde bazı dervişlerin beraber çalışıp elde ettikleri mahsulleri iki gözlü ambarlarına taksim ederek, bir gözün muhtevasını kendilerine, diğer gözdeki mahsullerini yolcuların fukarasına tahsis etmek üzere kullandıkları nakledilmektedir. Bu hareket tarzları, onların hayır ve hemcinslerine hizmet gayesine kendilerini adamış olduklarını belgeleyebilir." (Ömer Lütfi Barkan, Vakıflar Dergisi, 2/304)